

DOI: <https://doi.org/10.36719/2663-4619/114/35-38>

Faida İsəyeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0003-1568-5885>
faida.isayeva@mail.ru

Təhsil diskursunda ingilis dilinin rolu

Xülasə

İngilis dilinin cəmiyyətdəki əhəmiyyəti yalnız iqtisadiyyat və iş dünyası ilə məhdudlaşmadığı üçün həm də fərqli mədəniyyətlər arasında əsas ünsiyyət vasitəsi kimi olaraq çıxış edir. Bu dilin global səviyyədə əsas kommunikasiya vasitəsi kimi istifadəsi, cəmiyyətlərin beynəlxalq əlaqələrini gücləndirir və daha sıx inteqrasiya etmələrini təmin edir. Azərbaycan kimi ölkələrdə İngilis dilinin təhsildə istifadəsi də böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu dilin təhsil sistemində geniş yayılması, yalnız beynəlxalq əmək bazarına daha yaxşı inteqrasiyanı təmin etmir, həm də elmi biliklərə və resurslara daha asan çıxış imkanı yaradır. İngilis dilinin təhsildə istifadəsi, Azərbaycanın dünya miqyasında təhsil prestijini artırır. Təhsil metodlarının beynəlxalq standartlara uyğunlaşması, ölkədə yenilikçi təhsil yanaşmalarının tətbiqini stimullaşdırır və təhsil sistemini daha global səviyyəyə qaldırır. Beləliklə, İngilis dilinin təhsil diskursunda və ümumilikdə cəmiyyətdəki rolu, müasir təhsil və dil siyasətlərinin təhlilində əhəmiyyətli yer tutur. Bu mövzu həm elmi, həm də praktiki baxımdan önəmlidir və həm global, həm də yerli səviyyədə təhsil sahəsində siyasətlərin inkişafına təsir göstərir.

Açar sözlər: ingilis dili, diskurs, cəmiyyət, təhsil sistemi, kommunikasiya

Faida İsəyeva

Azerbaijan State Pedagogical University
PhD in Philology
<https://orcid.org/0000-0003-1568-5885>
faida.isayeva@mail.ru

The Role of English in Educational Discourse

Abstract

The importance of English in society is not limited to the economy and business world, but also acts as a primary means of communication between different cultures. The use of this language as a primary means of communication at the global level strengthens the international relations of societies and ensures their closer integration. The use of English in education is also of great importance in countries such as Azerbaijan. The widespread use of this language in the education system not only ensures better integration into the international labor market, but also creates easier access to scientific knowledge and resources. The use of English in education increases the prestige of Azerbaijan's education on a global scale. The adaptation of educational methods to international standards stimulates the application of innovative educational approaches in the country and raises the education system to a more global level. Thus, the role of English in educational discourse and in society in general occupies an important place in the analysis of modern education and language policies. This topic is important from both a scientific and practical point of view and affects the development of policies in the field of education at both the global and local levels.

Keywords: *English, discourse, society, educational system, communication*

Giriş

Diskurs anlamının təhlili mətnlərdəki dil nümunələrini araşdırır və dil ilə onun istifadə olunduğu sosial və mədəni kontekstlər arasındakı əlaqəni nəzərdən keçirir. Diskurs təhlili həm də dil istifadəsinin müxtəlif dünyagörüşləri və fərqli anlayışları ifadə etmə yollarına baxır. O, dil istifadəsinin iştirakçılar arasındakı əlaqələrdən necə asılı olduğunu və dil istifadəsinin sosial kimliklərə və münasibətlərə təsirini araşdırır. O, həmçinin dünyagörüşlərinin və kimliklərin diskursdan istifadə etməklə necə qurulduğunu nəzərdən keçirir. Diskurs təhlili müxtəlif təriflərlə izah edilib, amma təriflərin artması anlayışı daha mürəkkəb və qeyri-müəyyən edir. Diskurs təhlilinin dominant mənalı onun geniş sahəsi və fənlərarası xarakterindən irəliləyir, bu da onun necə müəyyənləşdirildiyini və konseptual əsaslarını ortaya qoyur. Nəticədə, məna və istifadə imkanlarını daha yaxşı başa düşmək üçün bu sahənin xəritəsini çəkmək zərurəti yaranır. Analitik mətnin uyğunluğunu təmin edən əsas xüsusiyyətlərə diqqət yetirilməlidir. Diskurs təhlili anlayışı Zellig Harris tərəfindən 1952-ci ildə ardıcıl nitq və yazıların öyrənilməsi metodologiyası kimi təqdim olunmuşdur (Əzizov, 2015). Harrisin iki əsas maraq sahəsi var idi: birincisi, dilin cümlə səviyyəsindən daha geniş bir kontekstdə araşdırılması, ikincisi isə linqvistik və qeyri-linqvistik davranışlar arasındakı əlaqələrin araşdırılması. O, ilk maraq sahəsini daha dərinləndirərək, linqvistik xüsusiyyətlərin mətnlərdə necə paylandığını və müxtəlif mətn üslublarında necə bir araya gəldiyini anlamağa çalışmışdır. Diskurs sözü ilk dəfə 1503-cü ildə fransız dilində "discursus" latın sözündən yaranıb. Başlangıçda "niyyət" anlamına gəlirdi, lakin sonradan "nitq" və "söhbət" kimi tanınmağa başladı. Qeyd etmək lazımdır ki, ünsiyyət vahidi mütləq bir cümlədən ibarət deyil. Bu səbəbdən analitiklər diskursun qrammatikləşməsini rədd edirlər. Lakin bu o demək deyil ki, ardıcıl ünsiyyətdə qrammatikanın rolu lazımı səviyyədə qiymətləndirilmir. Məsələn, şifahi ünsiyyətimizin strukturu çox vaxt ifadələrdən, hətta sözlərdən ibarətdir; Ancaq belə bir quruluş həmsöhbətlər arasında effektiv ünsiyyətə mane olmur. Natiqlərin sırasının səthi işlənməsi, növbə vermə sistemi, kontekst, mövzu və danışqların dəyişdirilməsi, çağırış üsulları, iştirakçılar və onların rol münasibətləri, məkan-zaman göstəricilərinin funksiyaları və bu kimi cəhətlər şifahi ifadənin bəzi xüsusiyyətlərindəndir və bəzən yazılı ifadədə də özünü göstərir. Amma yazının da müəyyən strategiyası var. Təhlilçinin müxtəlif dərəcədə mətnin uyğunluğuna töhfə verən xüsusiyyətlərə diqqət yetirməsi gözlənilir. Buna nail olmaq üçün intizam linqvistik tədqiqatın əlaqəli və ya bitişik sahələrindən ideya və prinsipləri qəbul etməlidir (Əhmədov, 2017).

Tədqiqat

Diskurs təhlilinin əsas xüsusiyyətləri

Bir neçə əsas xüsusiyyət diskurs təhlilini ünsiyyət və təmsilin mürəkkəbliyini öyrənmək üçün güclü bir vasitə kimi müəyyən edir:

1. Kontekstdə həssaslıq: Diskurs təhlili dilin istifadə olunduğu kontekstə uyğunlaşır. O, mənalıların mədəni, tarixi və sosial kontekstlərdə yaradıldığını qəbul edir və ünsiyyətin baş verdiyi daha geniş mühitin araşdırılmasının vacibliyini vurğulayır.

2. Dil konstruktiv olaraq: Bu yanaşma dilə insan təcrübəsini formalaşdıran aktiv proses kimi baxır. Diskurs analitikləri etiraf edirlər ki, dil təkcə məlumat ötürmür, həm də sosial reallıqları, şəxsiyyətləri və ideologiyaları fəal şəkildə qurur və əks etdirir.

3. Güc və İdeologiya: Diskurs təhlilinin əsas prinsiplərindən biri odur ki, o, dildə yerləşmiş güc və ideologiya dinamikasını tanıyır. Tədqiqatçılar dilin mövcud güc strukturlarını necə gücləndirdiyini və ya gizli qərəzləri üzə çıxardığını və dominant diskursları ifşa etdiyini araşdırır.

4. Şərhi münasibət: Diskurs təhlili şərh xarakteri daşıyır. Tədqiqatçılar daha dərin məna səviyyələrini açmaq üçün təfsir prosesi ilə məşğul olurlar.

5. İnformasiya mənbələrinin müxtəlifliyi: yazılı mətnlər, şifahi söhbətlər, əyani vasitələr və s. daxil olmaqla, informasiya mənbələrinin geniş spektrini əhatə edir. Bu müxtəliflik tədqiqatçılara dilin müxtəlif ünsiyyət formalarında funksiyasını öyrənməyə imkan verir.

6. Mikro səviyyəli təhlil: Diskurs təhlili sözlərin hərfi mənasından kənara çıxır və əsas diqqəti dil elementlərinə yönəldir. Tədqiqatçılar vurğu, fasilələr, metaforalar və mesajın ümumi mənasına təsir edən digər incə nüansları öyrənirlər.

Təhlil, diqqətlə düşünməyi tələb edir və bu sözün mənası aşağıdakı kimi izah edilə bilər (Fairclough, 1992, p. 45-70):

1. Müəyyən bir mövzuda ciddi nitq və ya yazı.
2. İnsanlar arasında ciddi söhbətlər.
3. Xüsusi şifahi və yazılı formalarda istifadə olunan dil.

Braun qeyd edir ki, "diskurs" və "diskurs təhlili" terminləri son 30 il ərzində ifadə və intonasiyadan kənara çıxan öyrənmə fəaliyyətlərinə, yəni şifahi və yazılı ünsiyyətə, qrammatika və lüğətə istinad etmək üçün geniş şəkildə istifadə edilmişdir. Onun üçün diskurs ictimai-siyasi sahə deyil, istifadə olunan dildir (Brown, Yule, 1983, pp. 20-40). Televiziya, radio və medianın meydana çıxması ilə diskurs təhlilinin yeni mənalara ortaya çıxdı. Tənqidi diskurs təhlili metodu diskursa əsaslanan tədqiqat növündən başqa bir şey deyil. Bu metod mövcud ictimai və siyasi fəaliyyətləri sosial və siyasi kontekstdə araşdırmaq məqsədi daşıyır. Tədqiqatçı bu araşdırma vasitəsilə açıq şəkildə cəmiyyətdə mövcud olan sosial bərabərsizlikləri və ədalətsizlikləri dərk etməyə, onları yaşamağa və son nəticədə onları aradan qaldırmağa çalışır (Quliyev, 2019). Tədqiqatçı diqqəti cəmiyyətdəki güclü qruplara, xüsusən də bir və ya bir neçə ictimai diskurs növünə hakim olan liderlərə, sosial qruplara və institutlara yönəldir. Beləliklə, professorlar elmi diskursa, müəllimlər maarifləndirici diskursa, jurnalistlər media diskursa, hüquqşünaslar hüquqi diskursa, siyasətçilər siyasətə və digər ictimai siyasət diskurslarına nəzarət edirlər. Diskurs təhlili metodu insanların müəyyən bir mövzu haqqında necə danışdığını, hansı metaforalardan istifadə etdiyini, nitq zamanı yerləri necə dəyişdiyini və s. kimi dil nümunələrini qiymətləndirmək üçün istifadə olunur. Bu analitiklər dilə bir performans kimi baxırlar (Fairclough, 1992). Diskurs analitikləri və ya tədqiqatçılar dilin müəyyən bir fenomeni və ya ruh vəziyyətini təsvir etməkdən daha çox bir hərəkəti yerinə yetirdiyinə inanırlar. Bu təhlilin çoxu intuitiv və refleksivdir, lakin o, həmçinin natiq dəyişikliklərini və onların nitqə təsirini və insanların bir-biri ilə danışmaq tərzini hesablamaq kimi bir növ hesablama prosesini tələb edə bilər. Diskurs təhlili şifahi və yazılı dildən ibarət olan materiallarla işləyir. Jaworski (1999) bu anlayışı genişləndirərək, linqvistik olmayan kommunikativ kodları da diskurs təhlilinin obyektləri arasında göstərir. Diskurs təhlili dilin formal və situasiya xüsusiyyətlərini araşdıraraq, mətnin bağlılığını və uyğunluğunu necə təmin etdiyini öyrənir. Kuk (1989) iki əsas linqvistik yanaşmanı müəyyən edib: cümlə linqvistikası və diskurs təhlili. Cümlə linqvistikası əsasən, dilin formal quruluşlarını, xüsusilə cümlə quruluşunu tədqiq edir. Bu yanaşma, dilin xüsusiyyətlərini və onun kommunikativ rolunu anlamağa çalışır, lakin dilin anlamını ancaq dil daxilindəki qaydalarla izah etməyə meyillidir. Cümlə dilçiləri dilin elementlərini, məsələn, əvəzlilikləri, yalnız cümlə daxilində və ayrıca dil vahidi olaraq incələyirlər. Şifrin (1994: 20) bu yanaşmanı "diskurs paradigması" kimi adlandırır və cümlə dilinin yalnız cümlə daxilindəki quruluşları təhlil etməkdən daha geniş bir anlayış olduğunu qeyd edir. Diskurs təhlili isə cümlə daxilindəki strukturlardan daha geniş, mətnin və onun sosial bağlamının necə işlədiyini anlamağa çalışır. Tənqidi diskurs təhlili yeni və çoxsaylı sosial problemləri araşdıran, fənlərarası bir yanaşmadır. Bu sahə ənənəvi metodlardan, məsələn, tənqidi dilçilik, mətn dilçiliyi və sosial linqvistikadan istifadə edir. Bu yanaşma Funksional Dilçilik konsepsiyasına əsaslanır və dili sosial güc və diskursla əlaqəli bir fəaliyyət kimi araşdırır. Bu yanaşmada, dil və diskurs yalnız məlumat ötürmək məqsədilə deyil, həm də sosial həyatda güc münasibətlərini necə formalaşdırdığı ilə bağlı nəzərdən keçirilir. Fairclough qeyd edir ki, Tənqidi diskurs tədqiqatçıları yalnız yazılı və ya şifahi mətnlərin necə şərh edildiyini izah etmək üçün "kontekstlər" istifadə etmirlər. Onlar dilə sosial fəaliyyətin bir forması kimi baxırlar, yəni dilin necə istifadə edildiyini və bu istifadənin cəmiyyətə təsirini öyrənirlər (Rəhimov, 2021).

Tənqidi dilçilik, bu sahədəki əsas nəzəriyyələr və konsepsiyalarla böyük töhfələr vermiş olan mühüm alimlərdən biri də Rocer Fowlerdir. O, tənqidi diskurs təhlilinin inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edib. Tənqidi dilçilik bu sahənin bir qolu olaraq, mətnlərin sosial və ideoloji təhlilinə dərin bir yanaşma təklif edir. Çoxsaylı analitiklər bildirirlər ki, diskurs təhlili dilin istifadəsi ilə əlaqəlidir, çünki bu kommunikativ qabiliyyətlərə malikdir (Fairclough, 2003, p. 112-130). Diskurs təhlilinin əsasən danışmaq dili ilə bağlı olduğunu və Harrisin ilkin təhlilinin cümlə quruluşuna əsaslandığını nəzərə alsaq, bu sahənin əvvəldən problemli olduğunu başa düşmək olar. Harris yalnız

deyil, Mitchel də eyni fikirdədir. Fowler (1981) və Hawthorne (1992) bir əsərin diskurs kimi düzgün qiymətləndirilməsi üçün müəyyən şərtlər irəli sürüblər. Fowler, diskursun inancları, dəyərləri və kateqoriyalarını əhatə etdiyini vurğulayır. Bu inanclar, dünyaya baxış və təcrübəni təşkil etmək tərzini müəyyən edir ki, bu da neytral bir "ideologiya" anlayışıdır. "Dil və qeyri-lingvistik davranış arasındakı əlaqə" dedikdə, Harris insanların düşdüyü situasiyanı nəzərə alaraq, kiminsə dediklərini necə şərh edə bildiklərini nəzərdə tutur. Məsələn, hava nəqliyyatı dispetçeri pilota uçuş-enmə zolağının hazırda dolu olduğunu söyləyirsə, bu, çox güman ki, təyyarənin yerə enə bilməyəcəyi deməkdir (Gee, 2014).

Nəticə

Təhsil diskursunda məlumatı aydın çatdırmaq, şagirdləri cəlb etmək, təlim prosesinə rəhbərlik etmək, müəllim və şagirdlər arasında qarşılıqlı əlaqəni asanlaşdırmaq üçün müxtəlif qrammatik vasitələrdən istifadə olunur. Bu vasitələr məlumat axınını təşkil etməyə, öyrənməyə rəhbərlik etməyə və sinif ünsiyyətini asanlaşdırmağa kömək edir. Bəzi insanlar düzgün ingilis dili qrammatikasının yalnız müəllimlər üçün vacib olduğunu və gündəlik həyatda heç bir əhəmiyyət kəsb etmədiyini düşünürlər. Bu, qətiyyən doğru deyil. Ölkədən və dildən asılı olmayaraq, qrammatika ünsiyyətin əsasını təşkil edir. Mesaj düzgün qrammatika ilə çatdırıldıqda, həmin mesajın məqsədini və mənasını anlamaq daha asan olur. Ünsiyyət qurmaq üçün tələbə dilin qrammatikasını bilməlidir. Özünü ifadə edə bilmək vacibdir, lakin bunu insanların asanlıqla başa düşə biləcəyi şəkildə etmək lazımdır. İstər ana dili, istərsə də bütün digər dillər üçün qrammatik biliklər mətnlərin başa düşülməsində mühüm rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. Brown, G., Yule, G. (1983). *Discourse Analysis*. Cambridge University Press, 20-40.
2. Əhmədov, S. (2017). *Qlobal vətəndaşlıq: nəzəriyyə və praktikada*. Bakı: Elm və Təhsil, 320.
3. Əzizov, C. (2015). *Diskurs analizi: nəzəriyyə və tətbiq*. Bakı: Nurlan, 290.
4. Fairclough, N. (1992). *Analysing Discourse: Textual Analysis for Social Research*. Routledge, 112-130.
5. Fairclough, N. (1992). *Discourse and Social Change*. Polity Press, 45-70.
6. Gee, J. P. (2014). *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and Method*. Routledge, 112-140.
7. Quliyev, A. (2019). *Təhsil diskursunda leksik və qrammatik vasitələrin rolu*. Bakı: Elm və Təhsil, 210.
8. Rəhimov, M. (2021). *Qlobal vətəndaşlıq və onun təhsil sahəsində tətbiqi*. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı, 300.

Daxil oldu: 21.11.2024

Qəbul edildi: 23.02.2025